

Ilmateenistust vantsutas Tallinn-Tartu sõda ja kiiritas röntgen

Üle-eestiline programm “Eesti Vabariik 100” hõlmab kõiki eluvaldkondi. Sel nädalal tähistab väarikat juubelit ka meie ilmateenistus.

Ain Kallis
klimatoloog

Mereobservatooriumi tuletorn Tallinnas.

FOTO: SVEN ARBET

Ilmateenistus on üks asutustest, mis loodi Eesti esimese riikliku sõltumatuse perioodi päris algusaastail. Tegelikult ulatub siinne ilmavaatluste ja -ennustamise ajalugu veelgi kaugemale ning väarikaid tähtpäevi võiks välja tuua mitmeid. 1919. aasta teeb aga eriliseks fakt, et siis loodi esmakordselt otse vabariigi valitsusele alluv riiklik meteoroloogia keskasutus, mille põhiroll on püsinud tänini.

Sõja ajal sündinud

Eesti ilmateenistus sündis sajand tagasi keerulistes ajaloolistes oludes. 1919. aasta algupoolel – sõja ajal – olid ilmaküsimused nii tähtsal kohal, et Eesti Vabariigi sõjavägede ülemjuhataja kinnitas 14. mail loodava Mereobservatooriumi koosseisu, kuhu kuulus 12 töötajat. Neli päeva hiljem, 18. mail avaldati Eesti merejõudude juhataja päevakäsk nr 612, milles Rannavalve, Side- ja Päästejõudude Valitsuse alla kuuluv, Tallinnas Lasnamäe veerul asuv meteoroloogiajaam nimetati ümber Mereobservatooriumiks. Päevakäsule kirjutas alla merejõudude juhataja asetäitja kapten-leitnant Herman Saltza. Seda päeva loetakse ka riigi ilmateenistuse sünnipäevaks.

Noore vabariigi valitsus mõistis hästi, et iseseisva maa suveräänsust näitab ka omaenda ilmateenistus.

Uue asutuse juhiks määrati Tartu Ülikooli professor astronoom Erich Karl Wilhelm Schoenberg, kuid juba juulis 1919 sai tema asemel observatooriumi juhatajaks meteoroloog Kaarel Kirde (kuni 1935. a kandis nime Karl-August Frisch).

Noore vabariigi valitsus mõistis hästi, et iseseisva maa suveräänsust näitab ka omaenda ilmateenistus: “Igas riigis /.../ on olemas meteoroloogia keskasutused, mis ei olene mitte ülikoolist, teadusteakadeemiast, vaid otsekohe valitsusest, mille valve alla ta käib. Nende asutuste ülesandeks on riigis olevate meteoroloogiliste asutuste korraldus, asutamine ja järelvalvsus, ilmade ettekuulutamine, õige kellaaja väljaarvamine, kronomeetrite korrashoidmisega. /.../ Olgugi et see ehk palju maksma läheks. Oleks ju meie siis korralik mereriik, kui teaks me ette iga tormi, selle suuruse, kestvuse, jõu ja sihi! /.../ Ta peab ka hoolitsema jaamade korraliku jaotuse eest Eestis. Loodetavasti asjaolu – ajutiselt sõjaline asutus olla – takistavalt ei mõju teadusliku tegevuse peale.” (Tallinna Teataja, 24.04.1919)

Sõja tingimustes tegutses ilmateenistus kahtlemata kõige efektiivsemalt just pealinnas – valitsuse, väejuhatuse ja sadama lähedal. Mereobservatooriumi põhitööks kujunes mereilma ennustamine ning õige aja edasiandmine maa- ja merejõududele. Aastaga jõuti tegelda ka vaatlusjaamade “asutamise ja järelvalvsusega”: rajati uusi ja hallati olemasolevaid II järgu jaamu Pärnus, Kundas, Vilsandil, Narva-Jõesuus, Kiltsis ning Vaindloo tuletornis.

Ilmateenistus Tartusse

Jaanuari lõpus 1920, vahetult enne Tartu rahu sõlmimist, arutasid Eesti Asutav Kogu ja valitsus Mereobservatooriumi saatust. Sõjaministeerium taotles raha selle laiendamiseks, kuid rahaasjanduse komisjon leidis, et observatoorium võiks asuda Tartus ülikooli juures. Haridusministeerium vastas, et ülikooli juures juba üks observatoorium eksisteerib ning mõistlik oleks Tallinnasse jätta ainult meteoroloogiajaam.

Arutluste tagapõhja selgitas ajalehes Postimees ilmunud artiklites Mereobservatooriumi aeroloog/ajakirjanik August Tõllassepp. 1920. aasta märtsis ta kirjutab: “...mõlemad observatooriumid peavad end meteoroloogiliseks keskasutuseks. /.../ Eesti annab nii välja raha enam kui meist palju suurem Soome riik.” Tõllassepa ettepanek oli luua ülikooli juurde uus Eesti meteoroloogiline keskasutus.

Mereobservatooriumi eksistentsi lõpetab sõjaministri päevakäsk nr 305 19. maist 1920. Ilmateenistus läheb ametlikult üle Tartu Ülikooli Metobsile, mille juhatajaks oli tollal Georg Konrad Koch.

Kuigi Vabadussõda oli äsja lõppenud, käis “ilmasõda” Tallinna ja Tartu vahel edasi.

Algul saatis lennuväe ülemale kirja soovitusena tuua ilmakekus pealinna tagasi hilisem kohalik “füürer” Hjalmar Mäe, geofüüsik ja jurist. See ettepanek ei läinud läbi, nii nagu ka meteoroloog Vladimir Ivanovi oma, kes kirjutas riigivanemale väitis, et Tartust on raske teha mereprognoose...

Metobsil oli ka Tartus üks “...vaenlane, kes pea alaliselt tööd takistab.

Niisuguseks seni võitmata vaenlaseks on haavakliiniku röntgeni aparaat, kes oma tööga raadio-telegrammide vastuvõtmise täiesti võimatuks teeb”, kurtis Tõllassepp. Teisel pool tänavat asunud kliinik ei teinud töös vahet isegi paarikümneks minutiks!

Vaatamata kõigele jäi ilmateenistus paigale kuni aastani 1940. Siis muutus nii riigi- kui ilmakord.